

Pap Andrea

„Köszönöm a bókot” Az elismerő megnyilvánulások és válaszok magyar és olasz diskurzusokban

(Egy lehetséges kognitív stilisztikai vizsgálat)¹

A dolgozat az elismerő megnyilvánulásokra adott válaszok egy lehetséges vizsgálatát adja diskurzuskiegészítő tesztel nyert (magyar nyelvi anyag), valamint hétköznapi dialógusokból vett (olasz korpusz) adatok alapján. Célja, hogy értelmezze az elismerő megnyilvánulások és a kontextuálisan hozzájuk kapcsolódó válaszok jelenségét, valamint felvázolja a bókra adott válaszok szociokulturális dimenzióit, stílussajátosságait magyar és olasz nyelvi anyagon keresztül. Fő kérdésfelvetése, hogy a mindennapi diskurzusokban megjelenő bókokat követő válaszok milyen módon realizálódnak, milyen stílusban formálódnak a különféle interperszonális viszonyokban, interakciókban.

Az elemzés elméleti alapját a pragmatika mellett a kognitív stilisztika adja, amely a nyelvi megformáltságot funkcionális megközelítésben tanulmányozza, a kognitív és a szociokulturális feltételek összefüggésére irányítva a figyelmet. Egy adott megnyilatkozás jelentéséhez, stílusának belső struktúrájához a szociokulturális változók is szervesen hozzátartoznak. A helyzet (a szituáció) és az érték tényezőjét kiemelve, akár külön-külön is vizsgálva megfigyelhető, hogy a bókra adott válaszok stílussajátosságában is tipikus együttállások alakulnak ki, s létrehozzák egy jellegzetes megnyilvánulási mód informális, közömbös vagy formális protostílusát.

Kulcsszavak: udvariasság, bók-válasz, stílusminta, szociokulturális változók (helyzet és érték), diskurzuskiegészítő teszt

---

¹ Köszönettel tartozom a dolgozat lektorainak, Szili Katalinnak és Tátrai Szilárdnak munkámat segítő, építő tanácsaikért.

1. Bevezetés

A mindennapi diskurzusoknak, a társas interakcióban létrejövő megnyilatkozásoknak szerves hozzátartozója az udvarias nyelvi viselkedés, melynek egyik jellegzetes megnyilvánulási módja elismerésünk kifejezése beszédpartnerünknek, a bók vagy dicséret és a hozzá kapcsolódó válaszok.

Jelen tanulmány az elismerő megnyilvánulásokra adott válaszok egy lehetséges vizsgálatát kívánja felvázolni. A bókra adott válaszokra összpontosít, ehhez azonban az elismerő megnyilvánulásokat is szükséges figyelembe venni. A dolgozat elméleti hátterét egy pragmatikai és kognitív stilisztikai keret adja (Tolcsvai Nagy 2005), amely a nyelvi megformáltságot funkcionális megközelítésben tanulmányozza a kognitív és a szociokulturális feltételek összefüggésére irányítva a figyelmet. Elsősorban stilisztikai érdekeltségű vizsgálat, amely azonban a vonatkozó pragmatikai kutatások eredményeire támaszkodik, azok stilisztikai adaptálhatóságára kíván rámutatni. A megnyilatkozások értelmezéséhez a kontextus ismerete is szükséges, amely az interakció során a dinamikusan létrejövő jelentés részét képezi. Fauconnier-t (2004) idézve a nyelv a jelentést adott kontextusban adott kulturális modell és kognitív források alapján irányítja, tehát nem függetleníthető a kontextustól (a kontextusról l. Tátrai 2004, 2011: 51–67).

A tanulmány első részében az udvariasságot tágabb elméleti keretben értelmezem, illetve bemutatom a stílussal való viszonyát a szociokulturális változókra mint a stilisztikai jelentés meghatározóira koncentrálni. A 3. fejezetben a bók fogalomértelmezése és kulturális dimenzióinak rövid áttekintése következik. Az empirikus vizsgálatokat tartalmazó 4. fejezetben a bókra adott válaszokat helyezem a középpontba, a szociokulturális tényezőkkel való összefüggéseiket a helyzet és az érték változójának mentén vizsgálom.

2. A vizsgálat célja, módszere, elméleti kérdései

Az udvarias nyelvi viselkedésnek a dolgozatban vizsgált jelensége érdekes megfigyelésekkel szolgálhat, mivel alkalmas a különböző beszélőközösségekben létrejövő mindennapi diskurzusok udvarias nyelvi jellemzőinek összevetésére, a társadalmi és kulturális eltérések, a nemi és korosztálybeli különbségek megfigyelésére.

A dolgozat fő kérdésfelvetése az, hogy a mindennapi diskurzusokban megjelenő elismerő kijelentéseket, a külső tulajdonságra, megjelenésre, a belső értékekre vagy a beszédpartner által végzett munka eredményére történő utalásokat követő válaszok milyen megnyilatkozásokban, milyen módon reali-

zálódnak, milyen stílusban formálódnak a különféle interperszonális (egyenrangú, illetve alá- és fölérendelt társadalmi) viszonyokon, interakciókon belül (a nyelvi interakció a szociális kogníció részét képezi: vö. Tolcsvai Nagy jelen kötetbeli tanulmányával).

2. 1. A vizsgálat célja és módszere

A vizsgálat célja, hogy értelmezze az elismerő megnyilvánulások és a kontextuálisan hozzájuk kapcsolódó válaszok jelenségét, valamint felvázolja a bókra adott reagálások szociokulturális dimenzióit, stílussajátosságait a magyar és az olasz nyelvben. A felek között kialakuló viszonyok, a szituáció körülményei hatással vannak a megnyilatkozás módjára, egy adott kijelentés stílusára. Az elemzés a szociokulturális tényezők (Tolcsvai Nagy 1996, 2005) közül a helyzet (szituáció) és az érték stílusváltozójára koncentrálni, mivel a vizsgálat tárgyának szempontjából ezek válnak hangsúlyossá. Az interperszonális viszonyok alakulásában leginkább a helyzet tartománya, a másokra irányuló elismerő vélemények stílusának leírásában az érték változója kerül előtérbe.

A magyar korpusz saját gyűjtés eredménye, az adatokat egy általam összeállított diskurzuskiegészítő teszt segítségével nyertem, melyet egy több nyelvre és kultúrára kiterjesztett felméréssorozatban alkalmazott módszer (Blum-Kulka 1982) mintája alapján készítettem (a kérdőív felépítéséről részletesen l. Pap 2011: 80). A vizsgálatot 20 és 30 év közötti főiskolás, egyetemista, illetve felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok körében végeztem (83 kérdőív). Jelen munkában a diskurzuskiegészítő teszt 4. és 5. szituációjához kapcsolódó reagálásokat elemzem, melyekben a bókra adott válaszok kapnak hangsúlyt. Az adott szituációkban elhangzó bókok egyrészt a külső megjelenésre (4. szituáció), másrészt a fáradságos szellemi munka eredményére (5. szituáció) vonatkoznak. Az olasz nyelvi anyagot Alfonzetti (2009) által összegyűjtött példák közül vettem, amelyek hétköznapi olasz dialógusokban megjelenő bókokat mutatnak be. A vizsgálat az olasz adatok közül is csak a külsőre, illetve a teljesítményre vonatkozó bókokra adott válaszokat veszi számba. A kétféle nyelvi korpuszt összevetve megfigyelhető, hogy míg a magyar adatok a beszélők nagyobb tudatosságáról (az adott szituációban mi mondható a nyelvhasználó szerint) árulkodó diskurzuskiegészítő tesztekben származnak, addig az olasz korpusz spontánabb beszélgetéseket rögzít. Ez a tényező ugyan áttételesebbé teszi az adatok összevethetőségét, mivel az írásos módszer szűkítheti a szóbeli megfogalmazási módok stíluslehetőségeit, az eltérő nyelvi anyag azonban így is megfelelő alap lehet bizonyos hasonlóságok és különbségek megállapí-

tására.² Mindkét korpuszban található a kontextuális jelentés részét képező, a diskurzusok spontaneitására és a szóbeliségre jellemző metapragmatikai és metakommunikatív reflexiók (a metapragmatikai reflexióról l. Tátrai 2011: 119–125).

2.2. A udvariasság értelmezése

Az **udvariasság** jelensége sokféle módon értelmezhető (az udvariasságról és a hozzá kapcsolódó elméletekről részletesen l. Szili 2004b, 2007). Mindennapi jelentésben a másokkal való tapintatos társadalmi viselkedésmódok normarendszere (Szili 2004b: 32), az illő magatartás szabályainak összessége. Az udvarias nyelvi viselkedésben az embertársaink iránt való tisztelet, egymás kölcsönös megbecsülése nyilvánul meg a társas érintkezés hagyományai és a mindenkor követendő normák alapján (Éder 1980: 1128–1130). Az udvariasságot „gyakorolja [...] ki-ki tettel, szóval, szimbolikus mozdulatokkal kisebb vagy nagyobb mértékben a szerint, amint neveltsége, társas érintkezésének színvonala és lelki hajlandósága parancsolja neki” (Kertész 1933: 1). Az udvariasság tágabb értelmezésben az a jelenség, amikor beszédünket társas célok szolgálatába állítjuk, a mondanivaló másokra gyakorolt hatásának figyelembevételével (Tannen 2001: 32). Az udvariasság olyan értéket képvisel, amely jelentős szerepet tölt be a társadalmi viszonyokban, kifejezi a kommunikációs partner iránt érzett tiszteletet, elismerést az általa képviselt társadalmi pozícióra való tekintettel (Bańcerowski 2000: 312). Az udvariasság fogalmát gyakran azonosítják a tiszteletadással. A két jelenség azonban nem ugyanaz: az udvariasság a másokkal szembeni figyelemesség általánosabb módja, a tiszteletadás formái pedig az udvariasság kifejezőeszközeinek részét képezik (Szili 2007: 3).

Az udvariasság pragmatikai megközelítésből olyan stratégiák összessége, amelyet meghatározott szituációban a kommunikációs igénynek megfelelően alkalmaz a beszélő céljai elérésének, valamint kapcsolatai létrehozásának és fenntartásának érdekében (Szili 2000: 272). Az udvarias nyelvi viselkedés segíti az interperszonális kapcsolatok létrehozását, módosítását és megtartását, ami Leech (1983: 80) értelmezésében arra ad magyarázatot, hogy miért olyan indirektek az emberek gondolataik átadásában (Leech elméletéről l. Bańcerowski 2000, Nemesi 2000, Szili 2004b, Pap 2011).

Az udvariasság tehát általánosan olyan nyelvi viselkedésmódként határozható meg, amelyet a megnyilatkozó a kommunikációs igényeinek kielégítésére, a saját és a beszédpartner elvárásainak leginkább megfelelően alkalmaz

² Részletesebb elemzéshez a magyar nyelven már elvégzett vizsgálatokat ugyanazon módszerrel (diskurzuskiegészítő teszt segítségével) érdemes lesz olasz nyelvre is kiterjeszteni.

az interperszonális viszonyok létrehozásának és fenntartásának érdekében. Az udvariasság a társas érintkezésnek, a személyközi kapcsolatoknak egy sajátos kísérő jelensége, amely a beszédpartnerek társadalmi viszonyát, a beszélőnek a szituációval és beszédpartnerével kapcsolatos attitűdjét jeleníti meg. Bianchi (2005: 91) megfogalmazásában a kommunikáció alapvetően társadalmi dimenziója, amely komplex interakciós hálózatot alkot a különböző társadalmi identitások és az eltérő szabályrendszerek között.

Leech elmélete alapján megkülönböztethető az udvariasság „objektív” és „szubjektív” jellege. Az „objektív” udvariasság arra reflektál, hogy egyes nyelvi megoldásokat önmagukban udvariasabbnak érzünk másoknál. Ennek releváns magyarázata lehet, hogy bizonyos tipikus szituációkban (amelyek a vizsgálatokban is megjelennek: pl. főnök-beosztott, tanár-diák) a személyközi viszonyok bonyolítása nagyobb figyelmet és kidolgozást igényel, mint más tipikus (pl. barát-barát) szituációkban (Tátrai 2011: 47). Az „objektív” udvariassággal függ össze, hogy a főnök-beosztott, illetve tanár-diák interakcióban például a szituációt (helyzetet) formálisabbnak érzékeljük a barátok közötti informálisabb interakcióhoz képest. Ehhez az értelmezéshez kapcsolható az udvariasság etimológiai magyarázata is. Gyökere a fejedelmi, királyi udvar (Szili 2004b: 32): l. angol *court*, német *höflich*, francia *courtois*, spanyol *cortes*, olasz *corte*, magyar *udvar*. A szláv jövevényszóból (*udvar*) kialakult *udvarias* melléknév és *udvariasság* főnév német mintára létrejött tükörjelentés. A 17. században az *udvar* szó származékai még a királyi udvarhoz kapcsolódva jelentek meg a nyelvhasználói tudatban, de a kor írásainak tanúsága szerint a királlyal szembeni udvarias viselkedésként való értelmezés mellett „e szavaknak tartalmába az udvarok és az egész társasélet akkori erkölcsével egybehangzóan a hamisság, a hátsógondolat, az őszinteség hiánya is beletartozott” (Kertész 1933: 155). Az udvariasság, az udvarias viselkedés (egy magasabb társadalmi jelenségként) a felsőbb osztályok magatartására, a társas érintkezés formáságaira vonatkozó szabályokat foglalta magába (Kertész 1933: 1-2, 154-155). Az udvariasság kifejezésmódjait meghatározó illemszabályok a polgári fejlődés során tudatosultak, a különböző kultúrákban eltérő módon és időben fejlődtek, konvencionalizálódtak (Deme-Grétsy-Wacha 1987: 92).

A „szubjektív” udvariasság viszont az udvarias nyelvi viselkedés szituációfüggőségére utal, amely a vizsgálatokban is hangsúlyozódik (l. 4. fejezet). Ez a jellegzetesség a stílustulajdonítás és a stílusminták működésének kérdéséhez kapcsolható. A „szubjektív” udvariasságot tekintve egy tipikus szituáción belül is lehet formális, közömbös és informális stílusról beszélni az adott szituációhoz kötődő stílusmintával összefüggésben. Az udvariasság tehát viszonyfogalomként definiálható, amely szerint egy adott nyelvi megoldás ud-

variassága vagy udvariatlansága az adott kontextusban, a beszédpartnerek között fennálló viszony alapján értelmezhető (Tátrai 2011: 47).

Az udvarias megnyilvánulásokban a nyelv interszubjektív (megismerő) és interperszonális (kapcsolatteremtő) funkciói (más megnevezések: kognitív – interaktív: Habermas 1997: 248, tranzaktív – interaktív: Brown és Yule 1983: 1) közül az interperszonális szerep hangsúlyozódik (Tátrai 2011: 36–41, Szili 2007: 1). A nyelv elsődlegesen interperszonális használata az olyan szituációkban valósul meg, amikor a figyelem a diskurzus résztvevőinek személyközi kapcsolatára irányul (Tátrai 2011: 39; a közös figyelmi jelenet mint a diskurzusvilág része: vö. Tátrai Szilárd jelen kötetbeli tanulmányával és Tolcsvai Nagy ugyancsak jelen kötetbeli tanulmányával). A kommunikáció sikerességéhez a személyközi viszonyok megfelelő alakítása is nagyban hozzájárul, meg kell felelni egy adott beszélőközösség udvarias nyelvi viselkedéséhez kapcsolódó szociokulturális elvárásoknak.

2.3. Az udvariasság és a stílus viszonya – a szociokulturális változók mint a stílus összetevői

Egy kijelentés udvariassága (vagy udvariatlansága) mindig az adott kontextusban értelmezhető. Egy megnyilatkozás értelmezéséhez háttértudás is szükséges, amely alapvető feltétele az interakció sikerességének. Egy udvarias megnyilvánulás (akár indirekt formában is) releváns lehet egy adott szituációban, amennyiben megfelel a kommunikációs elvárásoknak. Az udvarias nyelvi viselkedés során begyakorlott dolgok konvencionalizálódnak egy adott közösségen belül, eseményekhez köthető dinamikus sémák, stílusminták (stilisztikai sémák, tipikus megformálási módok) jönnek létre, s ezekkel az ismeretekkel a diskurzus résztvevői egyaránt rendelkeznek (vö. Tátrai 2004: 482). Az interakciókat egy adott közösség szociokulturális normarendszere irányítja (Tolcsvai Nagy 2001: 318), a nyelvi viselkedéshez kapcsolódó sémák ismerete szociokulturálisan meghatározott.

Az udvarias viselkedés a mások iránti figyelem megvalósulása, egyfajta nyelvhasználati mód, mely különféle stílusokban realizálódhat. Kognitív megközelítésben – Tolcsvai Nagy elméletét véve alapul (1996, 2005) – a stílus komplex jelenségként határozható meg, amely a diskurzus szociokulturálisan is meghatározott értelemösszetevője (Tolcsvai Nagy 2001: 300, 2005: 85). A stílus leképezi az interakció szociokulturális körülményeit, a szociokulturális változóknek szerepük van a stílus alakulásában. Halliday (1978: 32) értelmezésében a szöveg jelentése a szituációhoz kapcsolódik, annak részévé válik (l. regiszterelmélet). A stílus (regiszter) tehát olyan nyelvhasználati mód, amely függ az adott szituációtól (l. még Tolcsvai Nagy 2005: 86). Langacker úgy véli, hogy egy

nyelvi egység szemantikai és fonológiai mátrixához szociolingvisztikai és más értékek is hozzátartoznak (Langacker 1987: 63, Tolcsvai Nagy 2005: 87). Tolcsvai Nagy megállapítása szerint a stilisztikai jelentés szociális és kulturális faktorok, a kogníció és a kommunikáció univerzális és kultúrspecifikus tényezői által is meghatározott. A szociokulturális jelleg a beszélő és a befogadó nyelvi tudásának és a szövegnek a kölcsönhatásában érvényesül, meghatározza a megnyilatkozóra és a befogadóra vonatkozó stilisztikai funkciókat egy interakción belül. Egy adott kifejezés jelentésmátrixához tehát a szociokulturális tényezők is hozzátartoznak, mivel hatással vannak a komplex szöveg értelmezésére, a mindennapi szövegek stílusértékére. Egy szöveg stílusát a belső tényezők mellett olyan külső tényezők is meghatározzák, mint a verbális cselekvés minősége és a kontextus (Tolcsvai Nagy 2001: 229, Tolcsvai Nagy 2005: 85–87).

Tolcsvai Nagynak (2005: 88–92) a verbális interakciót bemutató modelljében a beszélő és a befogadó egymással, a szöveggel és a szituációval való kapcsolata jelenítődik meg, a szociokulturális tényezők kognitív tartományokban, előtér-háttér viszonylatban ábrázolhatók. Öt fontosabb kognitív tartományt különböztet meg (magatartás, helyzet, érték, idő, nyelvváltozatok), melyekben kontinuumot alkotva további altartományok különíthetők el sematikus kategóriákként. Az elismerő megnyilvánulásokra, bókokra adott válaszok tanulmányozása során a stilisztikai vonatkozásokat a helyzet és az érték változójára összpontosítva, kapcsolatukat kiemelve vizsgálom, így e két tényező jellemzésére részletesebben is kitérek (l. 4. fejezet). Az egyes szociokulturális faktorok együttállásának megvalósulásával (paralell disztribúcióval) különféle protostílusok, prototipikus együttes előfordulások jönnek létre, így az informális, a közömbös és a formális protostílusok (Tolcsvai Nagy 2005: 92, 95, vö. még Tátrai kötetbeli tanulmányával). Ez a jelenség az udvarias nyelvi megnyilvánulásokban is megfigyelhető.

3. Az udvarias nyelvi viselkedés egy jellegzetes megnyilvánulási módja, a bók

A **bók** (mint a beszédpartner felé irányított elismerés) az udvarias nyelvi viselkedés jellegzetes megnyilvánulási módja. A bókhoz kapcsolódó aktus, a bókra adott válaszok elemzése előtt fontos kitérni a bók jelenségének értelmezésére. Az idegen nyelvű szakirodalomban az ilyen típusú megnyilatkozási formákat általánosan *bóknak* nevezik (angol *compliment*, olasz *complimento*). A magyar nyelvben azonban a bók (amelyet főképp férfiak fogalmaznak meg nőknek) és a dicséret (általánosabb, az elismerés kifejezése) jelentése jól elkülönül (Szili

2004b: 156). A szakirodalmat követve munkám során a bókot azonos jelentésben értelmezem minden elismerő megnyilatkozással.

3.1. A bók fogalomértelmezése

A bók a magyar nyelvben „udvarlasként vagy hízelgésül mondott kedveskedő dicséret” (ÉKsz.² 2003: 140) értelemben használatos. Az angol *compliment* kifejezésre több szótárban is hasonló értelmezést adnak: a dicséret, csodálat, tisztelet, gratuláció udvarias kifejezése (Oxford Dictionaries 2011); az udvariasságnak, tiszteletnek egy formális aktusa (Dictionary of the English Language 2009); dicséret, ajánlás vagy csodálat kifejezése, az udvariasság, tisztelet, elismerés formai aktusa, valamint régies nyelvhasználatban ajándékot is jelent (Dictionary.com Unabridged. Based on the Random House Dictionary 2011). Az olasz egynyelvű szótárak is hasonlóan értelmezik a kifejezést: az udvariasság, tisztelet, gratuláció aktusa (Dizionario Garzanti della lingua italiana 1963: 195); csodálat, tisztelet, gratuláció, udvariasság és hasonló kifejezése, udvarias megnyilvánulások vagy magatartás (Zingarelli: 2007: 422); tisztelet, udvariasság, üdvözlés aktusa; egy hölgynek való bókolás; tisztelet, hódolat kifejezése magas rangú személyekkel szemben (Grande dizionario della lingua italiana III. 1964: 416).

A mindennapi társalgásban használatos bókok a szóbeli udvariasság szerves részét képezik, annak jellegzetes megnyilvánulási formái. Leech udvariassági rendszerében (1983) a bókok a megerősítés maximához köthetők, amelynek egyik alapelve szerint maximalizálni kell a másik fél dicséretét, a megerősítést szolgáló megnyilatkozásokat. A bókokat – az üdvözléssel, a gratulációval, a köszönettel és más kifejezésekkel együtt – kedélyes, bizalmasan udvarias aktusoknak véli (Leech 1983: 106). Leech megállapításából kiindulva a bókhoz kapcsolódó megnyilatkozások elsősorban informális szituációra reflektálnak, az informális stílushoz köthetők. A bók „viselkedő-ítélkező” nyelvi aktus (e kettős tulajdonságát elsőként Pomerantz (1978) emelte ki), amellyel a megnyilatkozó megbecsülését, csodálatát fejezi ki beszédpartnerével szemben. Pomerantz a felajánlásokkal, meghívásokkal, ajándékokkal, dicséretekkel együtt a „támogató aktusok”-hoz (supportive actions) sorolja (1978: 82). Szerinte olyan viselkedési minta, amely kifejezi a másik félre irányított figyelmet, tiszteletet. Wolfson (1983: 86) szerint a bókok kapcsolatok létrejöttét és azok megtartását szolgálják, társadalmi olajozók (social lubricants, Szili 2004b: 167), amely tulajdonság azonban minden udvariassági aktust jellemez. Holmes a beszédpartnerhez intézett pozitív érzelmi beszédaktusként határozza meg (1986: 500), amelynek szerepe a beszédpartnerek közötti viszonyok létrehozása vagy helyreállítása (Holmes 1986: 486, Szili 2004b: 167). A témával foglalkozó szakirodalom a bókot pozitív udvariassági aktusként értelmezi. A bók tehát mint

pozitív értékelés „nyelvi ajándék”-ként is definiálható, amellyel a beszédpartnernek örömet szerzünk (Alfonzetti 2009: 46). Értelmezése azonban egy adott közösség kulturális értékeitől függ (l. 3.2.), sikerességéhez tehát meg kell felelni az (adott társadalomra jellemző) udvarias nyelvi viselkedés szociokulturális elvárásainak. Munkám során a szakirodalom általános meghatározását követve a bókot mint a másik felé irányuló pozitív megnyilatkozást tekintem (ezt az értelmezést támasztja alá a két beszélőközösség nyelvi viselkedése és a vizsgált korpusz is).

A bókokat egy adott kommunikációs kontextusban érdemes vizsgálni, vagyis a bókra adott válasszal együtt. A bók „támogató aktus” jellegére azok a válaszok mutatnak rá, amelyekben a beszédpartner örömét kifejezve megköszöni az elismerést. Ebben az esetben a „nyelvi ajándékozás” kölcsönös. A bókhoz kapcsolódó pozitív érzelem a válaszban metapragmatikai reflexión keresztül is kifejeződhet: pl. bók: *Csinos a ruhád, nagyon jól áll.* – válasz: *Igazán udvarias vagy ma.*

A bók kétféle aktus potenciális értékét hordozza magában: egyrészt egy értékelő állítást (amelyet követhet egy másik értékelő állítás, egyetértve vagy nem egyetértve), másrészt egy támogató aktusét (amelyet el lehet fogadni vagy elutasítani) (Alfonzetti 2009: 57–58). A bók és az arra adott válasz egymáshoz kötődő beszédaktusokként egy megnyilatkozásláncot, ún. szomszédsági párt alkotnak (Schegloff–Sacks 1973: 296, Szili 2004b: 156). A dicséretre adott válaszok az expresszívumok csoportjába tartoznak (Austin 1962), mivel a beszélőnek a dolgok állásával kapcsolatos magatartását jelenítik meg (l. még Searle 1975: 357, Szili 2004b: 156).

3.2. A bók kulturális dimenziói

Az udvariassággal foglalkozó főbb elméletek (Leech 1983, Brown–Levison 1987) a nyelvi magatartás általános elveinek megfogalmazására törekedtek. Brown és Levinson (1978: 56) szerint az udvarias megnyilvánulások sok univerzális elemet tartalmaznak. Leech (1983) is az udvariasság univerzális elveinek a megfogalmazására törekedett ugyan, megállapítja azonban, hogy az elvek követésének foka kultúránként változhat. Az udvarias nyelvi viselkedés univerzális jellegére utal, hogy bizonyos szituációk udvariasságot várnak el a megnyilatkozótól. Ilyen lehet például a magasabb rangú, társadalmi státuszú beszédpartnerrel, az idősekkel, az idegenekkel, valamint a férfiak nőkkel folytatott interakciója. Az előzékeny viselkedés azonban eltérő módon érvényesül a különféle társadalmakban. A kutatók egy körének véleménye szerint az udvariasság nyelvi normái nem univerzálisak (Wierzbicka 1991, Bańcerowski 2000: 313, Nemesi 2000: 419, 428, Szili 2004b: 104). Tolcsvai Nagy (jelen kötetbeli tanulmányának) megállapítása szerint a beszélő és a hallgató társas viszonya

(a nyelvi interakció részeként) kultúrspecifikus jellegű; a (szocializáció során elsajátított) viselkedési sémák ugyan általános elvekre vezethetők vissza, kialakulásuk azonban kultúrafüggő.

Nyelvi viselkedésünket, beszédtevékenységünket meghatározzák az adott társadalom összetevői, szociokulturális elvárásai. Az udvarias nyelvi magatartás szabályait az adott viselkedési normák szabják meg, amelyek részben a kulturális konvenció részei. A kulturális tanulási folyamatban – interszubjektívan, másokkal interakcióba lépve – elsajátítjuk a nyelvi szimbólumok, kommunikációs konvenciók használatát, melynek során újfajta perspektivikus kognitív reprezentációkat hozunk létre. A közös kulturális háttértudás lehetőséget ad a beszédpartner kommunikációs szándékára történő következtetésekre. A nyelvi formák elsajátítása során az is nyilvánvalóvá válik, hogy a szituációs tényezőktől függően ugyanazon jelenséget eltérően lehet értelmezni a különféle kommunikációs célok szerint. Ezért a különböző kultúrák képviselői eltérő módon viselkednek (l. Tomasello 2002: 212–213, 223–224).

A beszédpartnerek közötti elismerések kifejezése a legtermészetesebb módja annak, hogy az interakció során a dicséretre vonatkozó igényeket kölcsönösen kielégítsék. Az elismerés kifejezésének, a dicséret, a bók nyelvi megformálásának intenzitása eltérő a különféle társadalmakban. Kevésbé gyakori alkalmazásuk a keleti kultúrákban, mint például Japánban (ahol a szociális figyelem másképp valósul meg, az egyén és a közösség közötti harmónia hangsúlyosabb), valamint az észak-európai országokban (pl. az angolok a személyes térbe történő belépésként érzékelik). A beszédpartnerek közötti verbális elismerés intenzitásának mértéke ezzel szemben igen gyakori az amerikai beszélőközösségben, aminek oka lehet az individuum fontosságának vagy a társadalmi egyenlőségnek a hangsúlyozása. Egyes kultúrákon belül a túlzott bókot, esetleg a társadalmi tabut is érintő elismerő megjegyzést a beszédpartner negatívan értelmezi, a megnyilatkozási szándékkal tehát ellentétes hatást válthat ki. Az egyiptomi társadalomban például a gyermek egészségéről, fejlődéséről való érdeklődés az irigység jeleként, a szociokulturális normákkal ellentétes erőszakos nyelvi aktusként értelmezendő (Alfonzetti 2009: 32). Eltérés tapasztalható a beszédtemák (pl. pénz, politikai nézet, vallási, világnézeti kérdések, szexualitás) illendőségének mértékében, az intimitás fokában is. A társadalmi érintkezés során alkalmazott konvencionális udvariassági beszélgetések tárgyának, valamint a tabuknak a tiszteletben tartása elengedhetetlen feltétele a sikeres kommunikációnak.

A mediterrán kultúrák, így az olaszok és a spanyolok is nagy figyelmet szentelnek a bókolás aktusának, egyfajta társadalmi gyakorlatként élnek vele (Alfonzetti 2009: 30–32). Az olasz beszélőközösség jellegzetessége, hogy szívesen alkalmazza az érzellemmel telített, kedveskedő kifejezéseket (a nők saját

nemükkel szemben is, valamint az anyák gyermekeiknek: *bella* 'szépségem', *ciccio* 'kicsikém/aranyoskám', *cara* 'kedvesem', *amore* 'szerelmem', *tesoro* 'kincsem'). A magyarok nyelvi viselkedése a kétféle (a bókot kevésbé, illetve intenzívebben alkalmazó) magatartás közé tehető (Szili 2004b: 172). Az olasz nyelvben alaktanilag is benne rejlik az érzelmi attitűd, mivel jelentős mennyiségű kicsinyítő és becéző funkcióval rendelkező szuffixum található benne: *bellino* 'szépecske', *carino* 'aranyos', *ciccina* 'husikám, kicsikém, aranyoskám', *donnina* 'asszonyka, kis nő', *fratellino* 'testvérkém', *figliola* 'lányocskám'.

A bókra adott válaszok stílusában is megfigyelhetők eltérések a magyar és az olasz beszélőközösségben (részletesen l. 4. fejezet). A magyarok nyelvi tevékenységét a nyelvi szerénység határozza meg. Jellemzőek az informális, értékmegvonó stílusú kijelentések, amelyekben rendszerint a megnyilatkozónak az elhangzott bókra utaló vagy a magára vonatkozó negatív véleménye fogalmazódik meg (pl. *Na ne mondd; ugyan; azt azért nem hinném; szörnyen nézek ki*). Az olaszok az egyetértés és a szerénység közötti nyelvi attitűdöt képviselik. Informális stílust implicálnak a témaváltó válaszaik. Például: A (kolléganőjének, folyamatosan őt nézve): *È sempre un piacere per me è sempre in splendida forma*. ('Mindig öröm számomra, mindig ragyogó formában van.') – B (nevetve): *Come va?* ('Hogy van?'; a beszélgetés A-ra vonatkozó témákkal folytatódik). A bókra utaló pozitív reagálásaik azonban formális, értéktelítő stílusban realizálódnak. Például: A: *Hai degli anelli bellissimi! Li ho notati in questi giorni, sono molto particolari*. ('Gyönyörű gyűrűid vannak! Ezekben a napokban vettem észre, nagyon különlegesek.') – B: *Sì, mi piacciono molto*. ('Igen, nagyon tetszenek nekem.').

4. A bókra adott válaszok stílusa magyar és olasz diskurzusokban

A bók – mint a megnyilatkozó véleménye – vonatkozhat külső adottságokra, belső tulajdonságra, szellemi képességekre, személyiségre, anyagi és egyéb javakra. Az elismerő megnyilvánulások különféle módon és eltérő intenzitással realizálódhatnak. Felismerésükhöz és értelmezésükhöz explicit vagy implicit nyelvi jelzésekre van szüksége a befogadónak, amelyek egyértelművé teszik a kijelentés tartalmát és címzettjét, valamint megfelelnek az interakcióban résztvevők kommunikációs igényeinek. Az implicit és explicit módon megfogalmazott bók egyaránt lehet releváns, s értelmezésük az adott kontextustól függ. Explicit bók: *Nagyon tetszik; remekül néz ki; jól áll a ruha; jól néz ki a szerelensed*; implicit: *sokat foglalkozhattál vele* (egy egyetemi dolgozat értékelése); *Ah! Qua c'è la professoressa ,B'. Dicevo questo forse se l'è rapita qualche bel giovane*. ('Á! Itt van B tanárnő. Mondtam, hogy talán elrabolta őt néhány csinos fiatalember.' – ne-

vetve). Egy elismerő megnyilvánulás különféle stílusban fogalmazódhat meg, stílusértékét azonban nem önmagában a nyelvi forma határozza meg, mert nem függetleníthető az adott kontextustól: a nyelvileg nem reprezentálódó implicit jelentés, a beszélői szándék egy adott kontextusban értelmezhető.

Az elismerő megnyilvánulásokra adott válaszok a befogadónak a megnyilatkozás tartalmára vonatkozó véleményét, nyelvi magatartását jelenítik meg, s az interakció körülményeihez igazodva különféle stratégiákban és változatos stílusban, komplex formában fogalmazódhatnak meg. Értelmezésüket az interakció résztvevőinek kognitív környezete, valamint a közös kulturális háttértudás segíti. A bókra adott válaszokban mutatkozó nyelvi szerénység a magyarok udvarias nyelvi tevékenységének meghatározó eleme (vö. Szili 2000: 104, Pap 2008, 2011: 83). (Leech szerénység maximáról beszél, amely szerint a megnyilatkozóknak minimalizálni kell önmaga dicséretét, maximalizálni önmaga leszólását; Leech 1983: 137.) A nyelvi szerénység (vö. Holmes 1988, Szili 2004a, b, Pap 2011) a kijelentés tartalmának elutasításától annak elfogadásáig egy kontinuumot alkot. Az olasz beszélőközösség a nyelvi szerénység és a beszédpartnerrel szemben kifejezett egyetértés közötti nyelvi magatartást követve próbálja megfogalmazni a bókra adott válaszait a dicséret értékének csökkentésére törekedve (Alfonzetti 2009: 178).

Nyelvi viselkedésünket szociális tényezők irányítják, gondolataink megformálásának stílusát, az udvariasság mértékét az interakcióban résztvevő személyek társadalmi helyzete (rang, hatalom, ismertségi fok), az egyénre jellemző individuális adottságok (nem, kor, szociális helyzet, származás) is befolyásolják. Az udvariasság mint a mások iránti figyelem megvalósulása a nyelv interszociális funkciójához köthető (Tátrai 2011: 41–45, Szili 2007: 1), így ebből kiindulva értelmezhető. Az interakció résztvevői között létrejövő és fennálló interszociális viszonyok hatással vannak a megnyilatkozás minőségére, a kommunikáció stílusára. A személyközi viszonyok mint a szituációs kontextus összetevői (vö. Tátrai 2004: 480) eltérő módon alakulhatnak a különféle interakciókban. Egy adott szituációban egy közösség tagjai tipikus megformálási módokat, stílusmintákat (szociokulturális normarendszert) alakítanak ki (Tátrai 2004: 482).

A bókra adott válaszok elemzése során az interakcióban alakuló személyközi viszonyokból és a nyelvi megformáltságból kiindulva a stílusbeli sajátosságokat, a stílus szociokulturális tényezőinek (Tolcsvai Nagy 1996, 2005) összefüggéseit tanulmányozom. E faktorok közül a helyzet (szituáció) és az érték változóját emelem ki, mert a vizsgálat tárgyának szempontjából ezek válnak hangsúlyossá. Az interszociális viszonyok (egyenrangú és alá-, fölérendelt viszony, társadalmi távolság vagy közelség) alakulása leginkább a helyzet változójának függvényében ábrázolható (vö. Tátrai kötetbeli tanulmányával).

A **helyzet** (szituáció) a beszélőnek a nyelvi megformáltságban kifejezett és a hallgató által értelmezett, a beszédhelyzetre, a kommunikatív szituációra vonatkozó közlése (Tolcsvai Nagy 1996: 142–145, 2001: 306, 2005: 90). A másokra irányuló elismerő vélemény, a bók és az arra adott válaszok sajátossága az értékelői viszonyulás megformáltságbeli sokszínűsége, ezért stílusuk leírásában az **érték** (szociokulturális) változója kerül előtérbe. Az érték a megnyilatkozó értékelése a szövegről, a szöveg témájáról, körülményeiről (a helyszínről, a résztvevőkről, az eseményekről) a szövegek alakulásán keresztül (Tolcsvai Nagy 1996: 145–148, 2001: 311, 2005: 90). A megértés során elsődleges figuraként egy fókuszban lévő altartomány jelenik meg, a többi pedig a háttérben helyeződik el. A közömbös altartomány esetén – amely mind a magatartás, mind a helyzet tényezőjének kontinuumában jelen van – a nyelvi egységnek nincsen szüksége egy másik szimbolikus szerkezettel való összehasonlításra (Tolcsvai Nagy 2005: 89).

Az interperszonális kapcsolatok jellegének alakulására a nyelvi korpusz gyűjtéséhez használt diskurzuskiegészítő teszt a férfi-nő, tanár-diák, főnök-barát viszonyokon keresztül mutat rá. A tipikus személyközi kapcsolatokban eltérő módon, különféle stílusban jelennek meg a bókhoz kapcsolódó válaszok. Emellett az elismerő kijelentés tárgya is a megnyilatkozások stílusát befolyásoló tényező lehet (a kérdőívben egyrészt a külsőre, másrészt a teljesítményre vonatkoznak a bókok (l. 2. 1.)). A bókra adott válaszok elemzése során tehát a stílus szociokulturális változóival való összefüggéseket vizsgálom az interperszonális viszonyok alakulása szerint, a helyzet és az érték faktorokat kiemelve.

4.1. A helyzet (szituáció) stílusváltozója a bókra adott válaszokban

A helyzet változóját tekintve – Tolcsvai Nagy modellje (2005) alapján – a megnyilatkozások **informális**, **közömbös** vagy **formális** stílusfokokatokban realizálódhatnak (kontinuumot alkotva), stílussajátosságait pedig az adott kontextus határozza meg. A bókra adott válaszok az interperszonális viszonyok (hatalmi reláció, ismertségi fok, nemek közötti kommunikáció) alakulása szerint sokféle stílust mutatnak. Tipikus – a mindennapi interakciókat meghatározó – személyközi viszony a magasabb társadalmi státuszú, nem egyenrangú beszédpartnerrel, például főnökkel, tanárral létrejövő diskurzus. A hatalmi távolságot megjelenítő interakciókban a válasz megfogalmazásának stílusa általában **formális**, akár külső megjelenésre, akár teljesítményre vonatkozik az adott bók.

- (1) Főnök: *Nagyon csinos a ruhája, ma igazán jól néz ki.*
 Válasz: Nagyon **kedves**, örülök, ha így is **megfelel** az öltözetem.
- (2) Tanár: *Igazán alapos, jól átgondolt, logikus felépítésű munka. Sokat foglalkoztatt vele.*
 Válasz: Nagyon köszönöm az **elismerő** szavakat, sokat **jelent** nekem a tanár úr véleménye. **Hálás** vagyok minden segítségért.

Előfordulhat azonban, hogy a társadalmi vagy hatalmi távolságban lévő beszédpartnerrel folytatott interakció is informális stílusú, mivel a felek között fennálló személyes kapcsolat megengedi, például a beszédpartnerek tegeződnek. Bár a tegeződés nem zárja ki a formális szituáció létrehozását, de megnehezítheti azt.

- (3) Válasz (főnöknek, külsőre utaló bókra): *Köszönöm, habár nem sok időm akadt **helyrerakni magamat**.*

A hatalmi pozícióban lévő féllel szemben gyakori nyelvi kifejezésforma a hosszabb, magyarázó jellegű válasz, akár külsőre (kinézet, ruházat), akár teljesítményre vonatkozik az elismerés (de egyenrangú féllel történő interakcióban is megjelenhet). Ez a nyelvi attitűd a magyar és az olasz beszélőközösségben is jelen van, stílusuk azonban eltérő. A magyaroknál az ilyen kifejezések nyelvi megformáltsága a helyzet változóját tekintve formális vagy közömbös, az érték tartományában pedig értéktelítő. Az olaszok magyarázó válaszai inkább informális stílusúak. Az ilyen típusú kijelentéseknél a **magatartás** (stílusárnyalatok: vulgáris, bizalmas, semleges, választékos) változóját is érdemes megfigyelni: a magyar megnyilatkozások választékosabbak, az olasz reakciókban a bizalmas stílus dominál.

- (4) Válaszok tanárnak, dolgozatra vonatkozó bókra: *A lehetőségekhez képest igyekeztem; megtettem, amit tudtam; minden szabadidőm ráment; rengeteg energiám van benne;* főnöknek, külsőre vonatkozó bókra: *Fárasztó napom volt, de megpróbáltam magamból a legjobbat kihozni.*

Olasz példa:

- (5) A: *Ma che bellissima collana!* ('Hát milyen szépséges nyaklánc!')
 B: *Questa è mia figlia che si compra le cose e poi le lascia.* ('Ez a lányom, aki vásárolja a dolgokat, és aztán otthagyja.')

A helyzet tényezőjének szempontjából általában formális stílusú megnyilvánulások egy másik tipikus interperszonális viszonyban is megjelennek. A nők a saját nemükkel, akár hatalmi pozícióban lévő személlyel szemben is, a férfiak pedig női beszédpartnerrel folytatott diskurzusban szívesen reagálnak explicit bókkal vagy pozitív érzelmet kifejező válaszokkal. Ez az attitűd az udvarias nyelvi viselkedésnek egy illendő gesztusa. Az érték változójának tartományában értéktelítő stílusúak, a szociokulturális faktorok együttállása alapján formális kijelentések. A jelenség mind a magyar, mind az olasz beszélőközösségben megfigyelhető, jellemzőjük az érzelmi töltetű, választékos kifejezés mód (a példákban kiemelve).

- (6) Válaszok (külsőre vagy teljesítményre utaló bókra): hatalmi viszonyban:
*Köszönöm, a magáé még **csinosabb**; igazán **kedves**; az ön ruhája is **elegáns**; az a nyaklánc **lélegzetelállító** önön; közvetlen kapcsolatban: te is **fantasztikusan** nézel ki, **remek** a fülbevalód; köszönöm, **aranyos** vagy; **jólesik**, ha így gondolja; **örülök**, hogy neked tetszik.*

Olasz példák:

- (7) Fiú (egy barátja anyukájának): *No, prima permettimi di salutare tua madre! Buonasera bellissima signora!* ('Nem, előbb engedd meg, hogy üdvözljem anyukádat! Jó estét, szépséges asszonyom!')
- Barát anyukája: *Bellissima! Grazie! Lei è sempre **affettuosa**.* ('Szépséges! Köszönöm! Ön mindig szívélyes.')
- (8) A: *Ah! Io sono in buona compagnia allora ottima!* ('Á! Jó társaságban vagyok, akkor kiváló.')
- B: *Sono proprio **contento**.* ('Igazán elégedett vagyok.')
- (9) A: *Hai i capelli diversi oggi!* ('Ma másmilyen a hajad!')
- B: *Me li ha fatti il parrucchiere.* ('A fodrász csinálta.')
- A: *Li gradisco.* ('Nagyon tetszik.')
- B: *Mi fa piacere che hanno il tuo consenso.* ('Örömmel tölt el, hogy egyetértésedet adod.')

A helyzet szociokulturális tartományának kontinuumát képező másik jellegzetes stílusfokozat az **informális**, amely az interperszonális viszonyokat tekintve elsősorban a közvetlen kapcsolatokban, az egyenrangú beszédpartnerek, például barátok, ismerősök közötti interakcióban érvényesül. Magasabb hatalmi pozícióban lévő személlyel szemben ritkábban alkalmazott kifejezés mód.

A bókra adott válaszokban megfigyelhetők különféle explicit megnyilvánulások, a dicséretre vonatkozó vélemények. Az explicit reagálások eltérő stílusban fogalmazódhatnak meg a bók tárgyától, valamint a hozzá való

viszonyulástól függően. Ha az elismerés a beszédpartner külső vagy belső adottságaira, teljesítményére vonatkozik, a válaszokban az informális stílus dominál, amennyiben a bókkal való egyet nem értés fejeződik ki (rendszerint tagadó formában). Az ilyen kijelentések értékmegvonó funkciót töltenek be, a tényezők együttállása alapján informális stílusúak. Ez a megnyilatkozási mód főképp a magyarok sajátossága.

- (10) Válaszok (barátnak, diáktársnak): *Egyáltalán nem; szerintem nem lett jó, nem értek vele egyet; te sem gondolod komolyan; na ne mondd; ugyan, dehogy; ne csináld; nem gondolnám; azt azért nem hinném; kötve hiszem.*

Olasz példa:

- (11) Barátok (B halas saslikot készít):
 A: *Sei un grande!* ('Nagy vagy/ menő vagy!')
 B: *No! Ma che ci vuole? Veramente non ci vuole niente.* ('Nem! De hát mi kell hozzá? Tényleg nem kell hozzá semmi.')

A helyzet tartományában inkább formális, az érték dimenziójában pedig értéktelítő stílus jellemző a külsőre vagy teljesítményre vonatkozó, de a bókot elfogadó reagálásokra, és akár közvetlen viszonyban, akár nem egyenrangú beszédpartnerrel szemben is előfordulhatnak. Ez ritka jelenség a magyar beszélőközösségben, és az olasz nyelvi magatartásnak sem meghatározója.

- (12) Válaszok: *Igen, köszönöm, magam is így látom; így igaz; szerintem is.*
 (13) A: *Lei è una cuoca bravissima!* ('Őn nagyon jó szakács!')
 B: *Grazie!* ('Köszönöm!').

Az informális stílusú, direkt (udvariatlannak is minősíthető) megnyilvánulások hatalmasan magasabb pozícióban álló személlyel szemben ritkán fordulnak elő.

- (14) Válasz (tanárnak, főnöknek): *Ugyan már, ne túlozzon; ne is említse.*

Informális stílus jellemző azokra az implicit módon fogalmazott, nyelviileg egyetértést kifejező reagálásokra is, melyek az adott kontextusban egyet nem értésre reflektálnak.

- (15) Válasz (külsőre vonatkozó bókra): *Biztosan; valószínűleg; természetesen; persze.*

A bókra adott válaszokban a helyzet változójának szempontjából informálisnak minősíthető az a nyelvi magatartás, hogy a bók címzettje a beszédtemától eltérő tárggyal kapcsolatban folytatja a kommunikációt. A témaváltás, amely az olasz diskurzusokban megjelenő attitűd, az érték szempontjából értékmegvonó viszonyulást fejez ki. A szociokulturális tényezők együttállását tekintve az ilyen megnyilatkozások informális stílusúak.

- (16) Két idős barátnő régi fényképeket nézeget:

A: *Che bella che sei qua!* ('Milyen szép vagy itt!')

B (odanyújt egy lapot, amire egy vers van írva): *Questa poesia gliel'ha dedicata X a mio marito.* ('Ezt a verset X a férjemnek ajánlotta.')

- (17) A: *Stai troppo bene con la gonna! Te la dovresti mettere più spesso.* ('Fantasztikusan áll neked a szoknya! Gyakrabban kellene hordanod.')

B: *E ora vediamo che possiamo fare.* ('És most lássuk, mit csinálhatunk.')

Az elismerő kijelentésekre történő reagálásokban metapragmatikai reflexiók is megjelennek mint a véleménynyilvánítás egy sajátos formája (a magyar és az olasz diskurzusokban egyaránt). A helyzet dimenziójában az ilyen típusú megnyilatkozások az informális tartományba tehetők, az érték változójának szempontjából pedig egyértelműen értékmegvonó stílusúak. Elsősorban a közvetlen, egyenrangú személyközi kapcsolatok jellemzője, de hatalmi szituációban is előfordulhat, amennyiben bizalmasabb a beszédpartnerek közötti viszony.

- (18) Válaszok (külsőt vagy teljesítményt dicsérő bókra): *Nem kell **hazudni**, tudom, hogy borzalmasan nézek ki; legalább **igazat mondanál**; egy kis **őszinteséget** vártam volna tőled; nem kell **gúnyolódni**; köszönöm a bókot, mégha **nem is igaz**; most **hazudsz**; nagyon **vicces**; ne **viccelj** már; ne **ugrass**.*

- (19) Munkaadó és alkalmazott között (hatalmi viszony):

A: *Bene stai B con questi capelli.* ('B, jól nézel ki ezzel a hajjal.')

B: *Me lo deve dire **veramente** però.* ('De ezt őszintén kell mondania nekem.')

Az udvariasságot megkívánó szituációk tipikus kísérői a nonverbális megnyilvánulások, ezek stílussajátosságainak vizsgálata azonban a diskurzuskiegészítő tesztek esetében (tehát a magyar nyelvi anyagban) meglehetősen korlátozott. Az elismerő kijelentésekre adott válaszok jellegzetes nonverbális kísérője (vagy önálló reagálásként is előfordulhat) a nevetés, a bólogatás, a kézmozdulat, amely utalhat a bók címzettjének zavarára, kellemetlen érzésre vagy akár a bók elfogadására, de ironikus jelentéstartalmat is hordozhat magában (íróniáról l. 4.2.). Értelmezésük nagyban függ a kontextustól, illetve a kulturális tényezőktől (Szili 2004b: 160, 161). Általában érzelmi töltetűek, stílusértéküket

a kommunikatív szituáció, a kontextuális körülmények is meghatározzák, informális és formális stílusúak is lehetnek. Az olasz beszélőközösségben a gesztikulációval, nonverbális jelzésekkel történő kommunikálás hangsúlyosabb szerepet tölt be.

Olasz példák (dialógusokból):

- (20) A: *Quindi bene! Mi complimento di questa tesi.* ('Tehát, jól van! Gratulálok ehhez a szakdolgozathoz!')
- B: (elégedetten mosolyog)
- (21) Eladó és vevő:
- A: *Ha un fisico da attrice, da top model.* ('Színészi, topmodell alkata van.')
- B: *Sì.* (mosolyog és elpirul) ('Igen.')
- (22) A: *Sei sempre splendida!* ('Mindig ragyogó vagy!')
- B: (nevet, és kezével egy visszautasító gesztust tesz)
- A: *Lo dico veramente.* ('Komolyan mondom.')
- (23) Családi beszélgetés:
- A: *Che bella B! È bellissima.* ('Milyen szép B! Gyönyörű!')
- B: (visszautasítást kifejező fintor)

A kommunikációs csend – vagyis amikor a befogadó nem válaszol beszédpartnere kijelentésére – a véleménynyilvánítás sajátos módja, amelynek értelmezését befolyásolja a kommunikációs helyzet. A csendnek udvariasságot és udvariatlanságot kifejező implikációja is lehetséges, értelmezése kultúránként eltérő képet mutat (mikor, kivel, hol illendő beszélni). Leech (1983) a fatikus (mint a többihez feltételesen hozzárendelt) maximához kapcsolva említi a csend jelenségét: Kerüld a csendet!. Társadalmunkban alapvető funkciót tölt be a beszédpartner szóval tartása, a kínos, feszélyező csendet ugyanis az interakcióban sikertelenségként éljük meg (Szili 2004b: 35). Wilson és Sperber (2006a: 302–303) szerint olyan releváns információk is lehetnek egy interakcióban, amelyeket a kommunikáló felek nem akarnak átadni egymásnak. Elméletük alapján a csend az ilyen esetekben lehet rámutatásos inger is (mint a szándék jelenlétének egy újabb szintje). A hallgatás annak jeleként is értelmezhető, hogy a beszédpartner nem tud vagy nem akar reagálni az elhangzott információra. A bók kontextusában a csend lehet a zavar jele, de a válasz elkerüléseként vagy a bók elutasításaként is értelmezhető (Holmes 1988: 494). A külsőre vonatkozó bók esetén jelenthet zavart vagy a válasz elkerülését, valamint az is lehetséges, hogy a beszédpartner nem akarja közölni a bókra vonatkozó véleményét. A bók címzettjének hallgatása tipikusabb jelenség az olyan interakciókban, amikor az ellentétes nemtől (elsősorban férfiktól nőknek), valamint a hatalmi távolságot képviselő személytől, főnöktől (23), tanártól (24) érkezik

az elismerő megjegyzés, de egyenrangú viszonyban is megvalósulhat (25). A szociokulturális tényezők szempontjából az ilyen típusú megnyilvánulások stílusa a helyzet változója mentén informálisnak, közömbösnek vagy formálisnak is minősíthető, az érték dimenziójában pedig értékmegvonó és értéktelítő stílust is implikálhat.

(24) Főnökasszony: *Ma igazán remekül néz ki, nagyon csinos a ruhája!*

Válasz: (csend)

(25) Tanár: *Igazán jól átgondolt, logikus felépítésű munka, nagyon tetszik. Sokat foglalkozhatott vele.*

Válasz: (csend)

(26) Vacsora barátoknál:

C: *Guardate che bel piatto di frutta che ha portato B!* ('Nézzétek, milyen szép tál gyümölcsöt hozott B!')

A: *E che sei una giapponese?* ('Hát te japán vagy?')

B: (csend)

Előfordulhat különféle stílusok keveredése egy megnyilatkozáson belül (közvetlen és hatalmi szituációban is): a helyzet dimenziójában informális (pl. *kösz, szörnyen, butaságokat, pukkanva*) és formális (pl. *illemből, kedvesnek, hálás, nyilvánvaló*), az érték változója mentén pedig értéktelítő vagy értékmegvonó stílus is lehet (az érték szociokulturális változójáról l. 4.2.). A nem tipikus együttállások (Tolcsvai Nagy 2005) heterogén stílust eredményeznek (homogenizációs határok átlépéséről l. Tátrai kötetbeli tanulmányát).

(27) Válasz (barátnak, külsőre vonatkozó bókra): *Kösz, tudom, hogy csak jót akarsz, de én is tudom, mennyire szörnyen nézek ki. Nem muszáj csak illemből kedvesnek lenned. Sőt, hálás lennék, ha nem beszélnél ilyen butaságokat, amikor nyilvánvaló, mennyire le vagyok pukkanva.*

A bókra adott válaszokban (a magyar és az olasz nyelvben is) megjelenik a köszönet aktusa mint a dicséretre reagáló konvencionális válasz. A magyar nyelvben a megformáltságát tekintve hosszabb alak (*köszönöm*) általában formális szituációra reflektál (de társadalmi közelséget és távolságot kifejező interperszonális viszonyban is megjelenhet). A rövidebb forma (*kösz, kösz*) pedig informális stílusú, és tipikusan a közvetlen kapcsolatok jellemzője. Az olasz nyelvben használt *grazie* ('köszönöm') formális és informális stílust is implikálhat. A kontextuális tényezőknek, valamint a hangsúllynak (mint a kommunikáció metanyelvi eszközének) meghatározó szerepe van a köszönetet megfogalmazó válaszok stílusának értelmezésében.

A bókra adott válaszoknak a helyzet tartományában kiemelt stílusbeli sajátosságait összegezve megállapítható, hogy hatalmi távolságot megjelenítő interakcióban általában a formális, közeli viszonyban pedig az informális stílus dominál. Rendszerint formális szituációban jönnek létre a bókot viszonzó, pozitív érzelmeket kifejtő válaszok. Az ilyen típusú megnyilatkozások a magyar és az olasz beszélőközösségben is jelen vannak. A magyarázó jellegű reagálásokat a magyarok inkább formális, az olaszok informális stílusban fogalmazzák meg. A helyzet tartományában informálisak azok a válaszok, melyek explicit vagy implicit kijelentésekben, metapragmatikai reflexiókon keresztül fejezik ki a bókkal való egyet nem értést. A külsőre vonatkozó bókokat gyakrabban követik informális stílusú válaszok, s ez leginkább a magyarok sajátossága. A helyzet változóját tekintve informális stílust implikál az olasz válaszokban gyakran előforduló témaváltás.

4.2. Az érték stílusváltozója a bókra adott válaszokban

Az érték változójának altartományai – Tolcsvai Nagy modelljében (2005) – a következő árnyalatokban valósulnak meg (kontinuumot alkotva): értékmegvonó, közömbös és értéktelítő stílus. A bókra adott válaszok az érték dimenziójában különféle stílusban reprezentálódnak a személyközi viszonyok alakulása és a bók tárgya szerint. Az elismerő kijelentésre történő reagálások stílusminősége mindig az adott kontextusban dönthető el.

Az interperszonális kapcsolatokban az érték tényezőjének szempontjából is megfigyelhetők tipikus jelenségek. A hatalmi viszony dimenziójában a közvetlenebb kapcsolatban **értékmegvonó**, hatalmi távolságban lévő beszédpartnerrel szemben pedig jellemzőbben **értéktelítő** stílusban fogalmazódnak meg a válaszok.

- (28) Válasz (főnöknek, külsőre utaló bókra): *Ha az ember ilyen bókot kap, megéri az a sok készülődés.*
- (29) Válasz (tanárnak, dolgozatra utaló bókra): *Még egyszer köszönöm, hogy volt szíves átnézni.*

A bókra adott válaszoknak az érték tartományban kiemelhető egyik sajátossága az **irónia** jelensége. Az ironikus szándékú megnyilatkozások tipikusan értékmegvonó kijelentések, az együttállások alapján informális protostílusban realizálódnak (helyzet változója: informális, érték változója: értékmegvonó). Az ironia felismerésében és értelmezésében a nyelvi forma megértése mellett meghatározó szerepe van a kontextusnak, a szituációnak, a témára vonatkozó háttértudásnak. Ebben az esetben a befogadónak a megnyilatkozás értelmezé-

séhez nagyobb erőfeszítést kell tennie. A megértés függ a beszélő és a befogadó közös kognitív környezetétől (Wilson–Sperber 2006b: 367). Leech (1983: 142) az irónia és az ugratás elvével kapcsolatban érinti a tréfás megnyilvánulásokat. Az ún. irónia elv így szól: ha sértőt kell mondanod, ne legyen összeütközésben az udvariassági elvvel, de a kijelentés szándéka indirekt módon, implikátúra segítségével érthető legyen! Pragmatikai szempontból az irónia implicit értékelés, amelyhez általában kritikai attitűd kapcsolódik. Az implicit jelentés az aktuális kontextusban a mondanivaló ironikus értelmezésére ad lehetőséget (Tátrai 2008). Az irónia funkcionális kognitív pragmatikai keretben a nyelvi tevékenységhez történő reflexív viszonyulásként értelmezhető (az iróniáról részletesen l. Tátrai 2011: 190–204).

Az ironikus tartalmú válaszok mind a magyar, mind az olasz beszélőközség nyelvi tevékenységének jellegzetessége, elsősorban a fiatalok beszédstílusának meghatározója. Rendszerint közvetlen viszonyban, azonos nemű beszédpartnerek között, s főképp külsőre vonatkozó bókok esetén jelenik meg. Az ironikus kijelentések gyakran merítenek a szleng stílusrétegéből, és olykor durva stílusban formálódnak.

- (30) Válaszok (külsőre utaló bókra): *Ma már ne igyál többet; mondták már, hogy pocskék ízlésed van?; mindenki belém fog szeretni, még a nők is; miről beszélsz ember; na ebben biztosan nem, de ha levinném, esetleg lenne, aki rámharapna; nem hinném, hogy én leszek ma a bálkirály; képzeld el, mi lett volna, ha több időm van; inkább ijesztgetni fogom a nőket; egyébként is mindig hódítok, ma pedig különösen, amikor még a szokásosnál is lestrapáltabb vagyok; csak ha az igénytelenség szexepil; azt leszámítva, hogy hulla vagyok, és egy zsiráfcsalád elférne a szemem alatti táskákban.*

Az irónia nem mindig ismerhető fel, az adott kontextusban válik érthetővé (a kontextus ironikus értelmezésre ad lehetőséget). Ez a jelenség figyelhető meg az implicit tartalmú – a 4.1. fejezetben a helyzet stílusváltozóját vizsgálva már említett – válaszokban, melyek formailag értéktelítő vagy közömbös, funkciójukat tekintve azonban értékmegvonó viszonyulást implicálnak. Az ilyen típusú megnyilatkozásokban a szleng stílusrétegébe tartozó kifejezések is megjelennek (pl. *ja, aha*). Ez a nyelvi magatartásmód a magyar és az olasz beszélőket egyaránt jellemzi.

- (31) Válasz (külsőre utaló bókra): *Természetesen; persze; biztosan; valószínűleg.*
 (32) A (barátnőnek): *Stavo ammirando questa fotografia. Guarda come sei bellissima! ('Épp ezt a fotót csodáltam. Nézd, milyen gyönyörű vagy!')*
 B: *Sì, bellissima! ('Igen, gyönyörű!')*

(33) A: *Bene stai così.* ('Jól nézel ki így.')

B: *Con i capelli davanti? Bella sembri!* ('Előn lévő hajjal? Szépnek tűnöl!')

Az elismerő kijelentésekre adott válaszokban – elsősorban a külsőre vonatkozó bókók esetén – az érték dimenzióját tekintve meghatározó szerepe van a szleng stílusrétegnek is, amely Péter Mihály (1991: 43) megállapítása szerint alapvető forrása az expresszivitásnak, a nyelvi kifejezés hatékonyságának. Ez a beszédstílus jellegzetesen az egyenrangú beszédpartnerrel szemben jelenik meg, de az idegenség és a hatalmi távolság sem feltétlenül vonja maga után a nyelvi tiszteletadást. A szleng és a szociokulturális tényezők összefüggéseit vizsgálva a helyzet és az érték stílustartományában is tipikus együttállások figyelhetők meg. A helyzet szempontjából informális, az érték dimenziójában pedig értékmegvonó stílusúak: az együttállások alapján tehát informális protostílust mutatnak.

(34) Válasz (külsőre utaló bókra): *Hulla vagyok; ne ugrass; melőből estem be; gyorsan magamra kaptam valami ruhát; te viszont tényleg dögös vagy; csak kutyafuttában értem ide, még átöltözni sem volt időm; alig bírtam idevászorogni, ma nem húzom sokáig; ne szórakozz velem; teljesen szét vagyok csúszva; el vagyok havazva; azt hiszem, hamar lelépek innen.*

Az érték tartományban tipikusan értékmegvonó viszonyulást fejez ki a bókra adott válaszok – főképp külső adottságot, megjelenést dicsérő – egyik tipikus nyelvi megformálási módja, amikor a címzett saját magára vonatkozó negatív véleményt fejt ki (gyakran önironikus formában). Ez a nyelvi viselkedésmód főképp a keleti kultúrákra jellemző, de a magyarok is szívesen élnek az ilyen típusú válaszokkal (Szili 2004b: 161), valamint az olasz beszélőközösségben is alkalmazott kifejezésmód. Elsősorban a nők nyelvi attitűdjét meghatározó jelenség a hárító ironikus (vagy önironikus) megnyilvánulás. Az ilyen kifejezések a helyzet tartományában informális stílusúak (a példákban kiemelve), általában a közeli interperszonális viszonyokban jelennek meg, és gyakran a szleng stílusrétegből valók.

(35) Válaszok: A szokásosnál is **lestrapáltabb** vagyok; **ramatyul** nézek ki; ezekkel a **karikás szemekkel**; olyan vagyok, mint egy **mosogatórongy**; eléggé **megviseltnek** tűnök; nem vagyok valami jó **bőrben**; **tök slampos** vagyok és **hulla** fáradt; le vagyok **robbanva**; teljesen **kivagyok**; **totál odavagyok**; **iszonyúan** érzem magam; **szörnyen** nézek ki; le vagyok **pukkanva**.

(36) A (lánytestvérének): B, tu *qua sei bellissima!* ('B, te itt gyönyörű vagy!')

- B: Io un **mostro** sono in questa fotografia. ('Én egy szörny vagyok ezen a fényképen.')
- (37) A (egyetemen egy kollégájának): *Sei sempre bellissima.* ('Mindig gyönyörű vagy.')
- B: *Veramente sono stanca e **sciupata**.* ('Igazán fáradt és nyúzott vagyok.')
- (38) A: *Quello B sempre elegante, guarda quant'è elegante!* ('Ez a B mindig elegáns, nézd, mennyire elegáns!')
- B: *Non mi dire che sono elegante perché sono uno **straccio di casa**.* ('Ne monddjad nekem, hogy elegáns vagyok, mert egy törlőrongy vagyok.')

Ritkábban, de teljesítményre utaló bók esetén is előfordulhat ez a beszédstílus (az alábbi példák egy beadandó dolgozatra vonatkozó bókra adott válaszok):

- (39) Válaszok: *Úgy dobtam össze **sebtiben**; úgy **összecsaptam**, mint még soha.*

A beszédpartnerek között fennálló hatalmi távolság esetén a fentiekhez hasonló kontextusban értéktelítő kifejezések is megjelenhetnek értékmegvonó funkcióban. Ezekben a válaszokban a megnyilatkozó választékos kifejezéseket alkalmazva fejt ki önmagával kapcsolatos, tipikusan a teljesítményére vonatkozó negatív véleményt.

- (40) Válaszok (tanárnak, dolgozatra vonatkozó bókra): *Lenne mit javítani rajta; néhány helyen alaposabban ki kellett volna dolgoznom a témát; fontos dolgokat is kihagytam belőle; sokkal jobb is lehetett volna, ha egy kicsit alaposabb vagyok; igazság szerint nem vagyok teljesen megelégedve vele; még milyen sok lehetőséget nem vizsgáltam meg; még foglalkozhattam volna vele.*

Az érték változójának szempontjából érdemes megközelíteni a bókra adott válaszok egy jellegzetes nyelvi megformálási módját, a kérdő formában történő reagálást. Az ilyen megnyilatkozások értékmegvonó (a helyzet tartományában informális) és értéktelítő (a helyzet szempontjából formális) viszonyulást is kifejezhetnek. Az értékmegvonó stílusú kérdéseknek ironizáló szándékuk is lehet, amelynek felismerését metanyelvi eszközök segíthetik, mint például a hangsúly, a mimika, a gesztikuláció. A bókra kérdéssel reagáló válaszok a magyar és az olasz beszélőközösségekben is jelen vannak. Az értékmegvonó viszonyulásra utaló kérdő válaszok inkább a magyarokra jellemzőek.

Értéktelítő:

- (41) Válaszok (tanárnak, dolgozatra vonatkozó bókra): *Látott benne valamit, amin úgy érzi, hogy változtatni kéne?; tényleg úgy tűnik?; valóban?; nem kelle-*

ne még javítanom valamit rajta?; esetleg van még javaslata, amit érdemes lenne hozzátenni?.

- (42) Válaszok (barátnak, külsőre vagy teljesítményre utaló bókra): *Igazán?; igen?; komolyan így látod?.*

Olasz példák:

- (43) A: *Buona è venuta!* ('Finom lett!')

B: *Buona? Ah! Mi fa piacere!* ('Finom? Á! Nagyon örülök!')

- (44) A: *È troppo bellino questo giubbotto!* ('Nagyon szépséges ez a dzseki!'; *bellino* – 'szépséges, szépecske' melléknévben megfigyelhető egy tipikus, az olasz nyelvre jellemző kicsinyítő képző)

B: *Ti piace? Anche a me piace molto.* ('Tetszik? Nekem is nagyon tetszik.')

Értékmegvonó:

- (45) Válasz (barátnak, külsőre vagy teljesítményre utaló bókra): *Micsoda?, te rámnéztél egyáltalán?; te tényleg elolvastad?.*

- (46) Válasz (tanárnak, dolgozatra vonatkozó bókra): *Nem mondja?.*

Az elismerő kijelentéseket követő válaszokban, főképp a fiatalok nyelvi magatartásában az udvariasságot nélkülöző, durvább kifejezésmód is helyet kap, elsősorban az egyenrangú beszédpartnerrel szemben, bizalmasabb kapcsolatokban. Az ilyen kijelentések – melyek mind a magyar, mind az olasz beszélőközösséget jellemzik – az érték tartományát tekintve értékmegvonó viszonyulást, a helyzet tartományában pedig informális stílust mutatnak. A durva megnyilvánulásoknál a magatartás változóját is érdemes vizsgálni, ami szerint vulgáris stílusúak, a tényezők együttállása alapján tehát informális protostílusúak.

- (47) Válaszok (külsőre vagy teljesítményre vonatkozó bókra): *Ne szívass már; menj a francba, el se hinnéd, milyen szar napom volt; olyan vagyok, mint a mosott szar; anyád; hülye; egy frászt.*

- (48) Fiatalok egymás között:

A: *Ti stanno bene questi capelli.* ('Jól áll neked ez a haj.')

B: *Ma vai a cagare!* ('Na menj a francba!').

A különféle interakciók stílussajátosságait tanulmányozva megfigyelhető a szociokulturális faktorok tipikus együttes előfordulása. A helyzet tartományban formális, az érték tényezőjét tekintve értéktelítő megnyilvánulások formális protostílust eredményeznek. A helyzet szerint informális, az érték

szempontjából értékmevönő kijelentések pedig informális protostílusban realizálódnak. Tipikusan értékmevönő viszonyulást fejeznek ki az ironikus tartalmú és a szleng stílusrétegéhez tartozó kijelentések. A bókra adott válaszok jellegzetessége – elsősorban a magyar beszélőközösségben –, hogy a megnyilatkozó magára vonatkozó negatív véleményt fogalmaz meg értékmevönő stílusban. Az ilyen típusú szituációkban – a beszédpartnerek közötti hatalmi viszony esetén – értéktelítő kifejezések értékmevönő funkciót is betölthetnek. A kérdő formában történő reagálások – melyek a magyar és az olasz korpuszban is előfordulnak – értéktelítő és értékmevönő stílusban is megfogalmazódhatnak (utóbbi inkább a magyarokat jellemzi).

5. Összegzés

A dolgozat arra tett kísérletet, hogy a témához és a vizsgált jelenséghez kapcsolódó elméleteket, tapasztalatokat, eredményeket összefoglalja, és azokat felhasználva, továbbgondolva megállapításokat tegyen magyar és olasz nyelvi korpuszon keresztül. A vizsgálódás fókuszába az udvarias nyelvi viselkedés egy jellegzetességét, a bókra adott válaszokat, a szociokulturális tényezőkkel való összefüggéseiket helyezte a helyzet (szituáció) és az érték változóját kiemelve. Az eltérő kulturális modelleket figyelembe véve bemutatta az elismerő megnyilvánulásokra adott válaszok stílussajátosságait, szociokulturális dimenzióit.

Megállapítható, hogy mind a magyar, mind az olasz beszélőközösség szívesen alkalmazza a beszédpartnerrel szembeni udvariasságot kifejező elismerő kijelentéseket. A magyarok nyelvi tevékenységét a szerénység határozza meg, az olaszok az egyetértés és a nyelvi szerénység közötti attitűdöt képviselik. A bókot elutasító válaszok nyelvi megformáltságát az ironikus (vagy önironikus) kifejezések és a szleng jellemzik, a helyzet és az érték változóját nézve az informális és értékmevönő stílusú megnyilvánulások. Az utóbbiakban megjelenik a durva stílus is, ami főképp a fiatalok nyelvi viselkedésének meghatározója. A magyar és az olasz nyelvi magatartás hasonlóságai és különbségei, a bókra adott válaszok stílussajátosságai megfigyelhetők a különféle típusú kijelentésekben. A magyarok gyakran reagálnak informális, értékmevönő stílusban elsősorban önmagukra utaló véleményt megfogalmazva, valamint kérdő formájú válaszokban. Az olaszok magyarázó jellegű válaszaik informálisak. Az elismerésre vonatkozó explicit és implicit vélemények is rendszerint – mind a magyar, mind az olasz beszélőközösségben – informális stílust implicálnak. Formális, értéktelítő stílus jellemzi az elismerésre vonatkozó, vagy akár a bókot viszonzó, pozitív érzelmeket megfogalmazó válaszokat (a magyar és az olasz korpuszban is), s ez a nők nyelvi tevékenységét meghatározó atti-

tűd. Formális stílusban realizálódnak általában a magyarok kifejtő reagálásai. Az elismerés tárgya is stílust befolyásoló tényező lehet. A külsőre vonatkozó bókokat gyakrabban követik informális stílusú válaszok, ami főképp a magyarok sajátossága.

Az interszónális kapcsolatok alakulása szerint megfigyelhetők tipikus jelenségek. A közvetlenebb (baráti, ismerősi) kapcsolatra a szociokulturális faktorok együttállása alapján az informális protostílus jellemzőbb (helyzet: informális, érték: értékmegvonó). A hatalmi távolságban lévő (nem egyenrangú, például főnök, tanár) beszédpartnerrel szemben pedig a formális protostílus dominál (helyzet: formális, érték: értéktelítő).

A bókhoz kapcsolódó válaszok értelmezésében a kontextusnak tehát meghatározó szerepe van. Egy adott megnyilatkozás jelentéséhez, stílusának belső struktúrájához a szociokulturális tényezők is szervesen hozzátartoznak. A helyzet (szituáció) és az érték változóját kiemelve, külön-külön vizsgálva is megfigyelhető, hogy a bókra adott válaszok stílusában tipikus együttállások alakulnak ki, melyek létrehozzák az egyes megnyilvánulások protostílusát. A formális és az értéktelítő stílus – a példákon keresztül szemléltetett – együttes előfordulása alapján létrejön a formális protostílus. Az informális és értékmegvonó altartományok együttállása pedig informális protostílust eredményez. A stílusok keveredése is előfordulhat egy megnyilatkozáson belül, ami heterogén stílust implikál. Természetesen a dolgozatban felmerülő kérdések, felvetések még árnyalhatók, részletesebb vizsgálatokkal és további korpusszal pontosíthatók.

Irodalom

- Alfonzetti, Giovanna 2009. *I complimenti nella conversazione*. Roma: Editori Riuniti University Press.
- Austin, John L. 1962. *How to do things with words*. Oxford: Clarendon. [Magyarul: Austin, John L. 1990. *Tetten ért szavak*. Budapest: Akadémiai Kiadó.]
- Bańcerowski Janusz 2000. A nyelvhasználat elvei és etikai dimenziói. In: *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE, Szlav és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék. 312–315.
- Battaglia, Salvatore 1964. *Grande dizionario della lingua italiana III*. Torino: Unione tipografica – Editrice Torinese.
- Bianchi, Claudia 2005. *Pragmatica del linguaggio*. Bari: Laterza.
- Brown, Gillian – Yule, George 1983. *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 1–4.

- Brown, Penelope – Levinson, Stephen 1987. *Politeness. Some universals in language use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blum-Kulka, Shoshana 1982. Learning to say what you mean in a second language: A study of speech act performance of learners of Hebrew as a second language. *Applied Linguistics* 3: 29–59.
- Deme László – Grétsy László – Wacha Imre (szerk.) 1987. *Nyelvi illemtan*. Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó. 91–124.
- Dictionary of the English Language* (online), Fourth Edition copyright 2000. Houghton Mifflin Company. Updated in 2009. <http://www.thefreedictionary.com/compliment>
- Dictionary.com, LLC* (online) *Unabridged. Based on the Random House Dictionary*, RandomHouse, Inc. 2011. <http://dictionary.reference.com/browse/compliment>
- Éder Zoltán 1980. Udvarias és udvariaskodó nyelvhasználat. In: Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.): *Nyelvművelő kézikönyv I-II*. Budapest: Akadémiai Kiadó. II./1128–1130.
- Fauconnier, Gilles. 2004. Pragmatics and cognitive linguistics. In: Horn, Laurence R. and Gregory Ward (szerk.) *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell. 657–674.
- Francioli, Paola 1963. *Dizionario Garzanti della lingua italiana*. Milano: Garzanti Editore. 195.
- Habermas, Jürgen 1997. Mi az egyetemes pragmatika? In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest: Osiris Kiadó. 246–252.
- Halliday, Michael A. K. 1978. *Language as a social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. London, Baltimore: University Park Press.
- Holmes, Janet 1988. Compliments and compliment responses in New Zealand English. *Anthropological Linguistics* 28: 485–508.
- Kertész Manó 1933. *Szállok az Úrnak. Az udvarias magyar beszéd története*. Révai Kiadás.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I. Theoretical Foundations*. Stanford: Stanford University Press.
- Leech, Geoffrey N. 1983. *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- Nemesi Attila László 2000. Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelv* 418–436.
- Oxford Dictionaries Online* 2011. Oxford: Oxford University Press. http://www.oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0168470#m_en_gb0168470
- Pap Andrea 2008. A szerénység megnyilvánulási módjai az udvariassági stratégiákban. In: Gherdán Tamás – Schultz Judit (szerk.): *Félúton 2. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája 2006. június 13-14*. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.

- Pap Andrea 2011. Adalékok a nyelvi benyomáskeltés stratégiáihoz (udvariassági elvek a magyarok nyelvhasználatában). *Magyar Nyelvőr* 78–89.
- Péter Mihály 1991. *A nyelvi érzelm kifejezés eszközei és módjai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Pomerantz, Anita 1978. Compliment responses: Notes on the co-operation of multiple constraints. In: Schenkein, Jim (ed.): *Studies in the organization of conversational interaction*. New York: Academic Press. 79–112.
- Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár* (ÉKsz.2). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Schegloff, Emanuel A. – Sacks, Harvey 1973. Opening up closings. *Semiotica* 8: 289–327.
- Searle, John R. 1975. A taxonomy of illocutionary acts. In: Gunderson, K. (ed.): *Language, mind and knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 7. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Szili Katalin 2000. Az udvariasság elméletéről, megjelenésmódjairól a magyar nyelvben. *Hungarológia* 2. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ. 261–280.
- Szili Katalin 2004a. A bókra adott válaszok pragmatikája. Adalékok a szerénység nyelvi megnyilvánulásához a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 265–285.
- Szili Katalin 2004b. *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szili Katalin 2007. Az udvariasság pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* 1–17.
- Tannen, Deborah 2001. *Miért értjük félre egymást?* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Szilárd 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 479–494.
- Tátrai Szilárd 2008. Irónia. In: Szathmári István (szerk.): *Alakzatlexikon*. Budapest: Tinta Kiadó. 311–320.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. Két napihír összehasonlító stílusérték-vizsgálata befogadói válaszok alapján. *Magyar Nyelvőr* 229–319.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. *A Cognitive theory of style*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Wierzbicka, Anna 1991. *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Wilson, Deidre – Sperber, Dan 2006a. Relevanciaelmélet. *Helikon* 294–336.
- Wilson, Deidre – Sperber, Dan 2006b. A verbális iróniáról. *Helikon* 351–372.

- Wolfson, Nessa 1983. An empirically based analysis of complimenting in American English. In: Wolfson, Nessa – Judd, Elliot (eds.): *Sociolinguistics and language acquisition*. Rowley, Massachusetts: Newbury House. 82-95.
- Zingarelli, Nicola 2007. *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli Editore.

Eötvös Loránd Tudományegyetem
andipap@gmail.com